

УДК 338.43:62.61

*В. І. Гавриш,**д. е. н., в. о. професора, Миколаївський державний аграрний університет*

УПРАВЛІНСЬКІ РЕЗЕРВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано резерви управлінського, організаційного та економічного характеру, що спрямовані на поліпшення у сфері використання енергетичних ресурсів у агропромисловому комплексі України.

The management, organization and economical reserves of energy resource efficiency using in agriculture of Ukraine have been analyzed.

Ключові слова: енергозбереження, резерви, управління, аграрний сектор економіки.

Key words: energy saving, reserves, management, agriculture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Як показує досвід України, до початку 90-х років ХХ сторіччя зростання використання матеріальних і енергетичних ресурсів було одним з показників успішного розвитку економіки. Це було характерною ознакою республік колишнього СРСР, який були повністю забезпечені власними енергетичними ресурсами та не були інтегрованими у світовий економічний простір. Управління енергетикою було націлено на освоєння нових джерел енергії з підвищенням продуктивності праці, приводило до значного збільшення споживання ресурсів, перш за все енергетичних. У результаті була побудована ресурсоемна економіка.

Зупинити розвиток цієї негативної тенденції можна тільки за умови зміни ставлення до використання ресурсів, що вимагає принципової зміни основ управління даною сферою економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Успіх у вирішенні проблем енергозбереження тісно пов'язаний з можливостями використання нових методів і прийомів управління. Він потребує ретельного вивчення об'єктивних потреб реформування сучасного суспільного виробництва і проблем, пов'язаних з ускладненням функцій управління [1]. Теоретико-методологічні й практичні аспекти формування системи стратегічного управління інтенсивно досліджуються економічною наукою. Окремі їх положення розглянути в роботах як закордонних, так і вітчизняних вчених, таких як Абалкін А., Акофф Р., Ансофф І., Брю С., Алімов О., Попов Г., Лукінов І, Мескон М., Кузнецов В. тощо. На методологічному рівні вивчали проблему особливостей розвитку аграрного сектора економіки України, які виникають на етапі адаптації до вимог ЄС, СОТ та інших міжнародних

організацій з енергозбереження, такі вчені, як Саблук П., Підлісецький Г., Перебийніс В., Мельник А. тощо. Проте багатло питань управління процесами енергозбереження потребують подальших наукових досліджень.

МЕТА СТАТІ

Виявлення резервів щодо покращення управління енергозбереженням в аграрному секторі економіки.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Виробляти більше товарів і послуг з меншими витратами — головне завдання сучасних ефективних технологій. Не випадково одне з засідань Римського клубу було присвячене так званому "чиннику чотири" (витрат половина, віддача — подвійна). Основна ідея даної концепції полягає у необхідності підвищення ефективності використання ресурсів у чотири рази для ослаблення тиску зростаючого дефіциту ресурсів на економіку та стримування зростання цін на енергетичні ресурси. Практично це означає, що тепер україн актуальним є створення нових виробництв на базі ресурсозощаджуючих інноваційних технологій. І це реально здійснити у теперішній час. За дослідженнями Р. Солоу, в США понад 80 % зростання випуску продукції було досягнуто за рахунок інноваційних змін, у тому числі й галузі енергозбереження [3].

В умовах реформування економіки України та дефіциту інвестиційних ресурсів регулювання і управління покликані сполучати воєдино реалізацію інноваційного потенціалу енергозбереження і мінімізацію витрат енергоресурсів як за рахунок зменшення енергоємності продукції, так і використання дешевших енергоресурсів та оптимізації платежів.

Традиційно під енергозбереженням розу-

міється процес зниження використання енергетичних ресурсів за існуючої технології та обсягів виробництва за рахунок оптимізації режимів роботи основного і допоміжного устаткування. Проте необхідно визнати деяку вузькість такого трактування. Енергозбереження потребує здійснення ряду стратегічних і тактичних управлінських дій з метою оптимізації взаємодії всіх елементів системи від видобування до розподілу і використання ресурсів. Тому, по суті, поняття "енергозбереження" означає діяльність щодо реалізації правових, організаційних, наукових, виробничих, технічних і економічних заходів, направлених на ефективне використання енергетичних ресурсів і залучення до господарського обороту поновлюваних джерел енергії.

Останні 18 років у АПК України спостерігається зменшення використання енергетичних ресурсів (з майже 6 млн т у 1990 році до 2,4 млн т у 2008 році). Однак це, як правило, не результат підвищення енергетичної ефективності виробництва, а наслідок зменшення обсягів виробництва, в першу чергу, тваринництва. В рослинництві зменшення обсягів використання енергоресурсів пов'язане з браком обігових коштів, що призводить до зменшення технологічних операцій, внесення добрив, транспортних операцій та, як наслідок, зменшення врожайності (майже на 30% порівнянно з 1990 роком).

Реалізація стратегії енергозбереження може дати значний економічний ефект. Але воно утруднене через низку обставин організаційного, економічного та управлінського характеру.

До організаційних причин невисокої ефективності енергозбереження слід віднести недостатню інформацію про нові енергозаощаджувальні технології та техніку; консерватизм споживачів енергетичних ресурсів (відсутність бажання вносити зміни до існуючих технологічних процесів); наявність "зайвих" ланок у ланцюзі системи виробництва, розподілу та використання енергоресурсів; невисоку зацікавленість, а у ряді випадків і повну відсутність інтересу організацій паливно-енергетичного комплексу в енергозаощаджувальних заходах тощо.

Причини економічного характеру полягають у високих непрямих витратах, пов'язаних з ризиком, перш за все, при впровадженні нових технологій, в економічних суперечностях між споживачами, що використовують енергозберігальні технології, споживачами, що не беруть участь в енергозбереженні, і постачальниками енергоресурсів: в недостатніх обсягах інвестицій із-за тривалих термінів окупності вкладень і високої вартості кредитів тощо.

Серед управлінських причин слід зазначити неефективність розроблених стратегій і планів або навіть повну відсутність стратегічних дій, а також неефективність тактичного інструментарію в області енергозбереження.

Під енергетичною ефективністю розуміють зниження питомих витрат енергії на одиницю продукції за рахунок використання сучасних енерго- і ресурсозаощаджувачих технологій, що дозволяє за існуючого використання енергії збільшити ви-

пуск продукції або при існуючій продуктивності зменшити використання енергії. Загалом таке трактування сумнівів не викликає. Проблеми виникають в іншій площині.

Принципове розмежування "енергозбереження" і "енергоефективності", що існує в науці, на практиці приводить до розгляду процесу зниження використання енергії як процесу, що складається з двох частин: власне "чистого" енергозбереження і власне енергоефективності. Це істотно звужує уявлення про потенціал енергозбереження, концентруючи увагу тільки на питаннях підвищення ефективності використання енергії, без аналізу змін в обсязі продукції, що випускається, і послуг і в їх споживчих властивостях.

Важливо також враховувати такий чинник, як вартість енергетичних ресурсів, або у загальному сенсі — вартість умовного палива. Важливість такого підходу зумовлена суттєвою різницею цін на енергетичні ресурси в різних країнах, наприклад, ФРН та Туркменістан. Так, вартість енергетичних ресурсів та їх частка в одиниці валового внутрішнього продукту в країнах з високою енергоемністю та дешевими енергетичними ресурсами може бути меншою, ніж у країнах, де реалізована стратегія енергозбереження, але дорогі енергетичні ресурси. Так було в СРСР, така ситуація спостерігається в теперішній час у країнах, що забезпечені власними дешевими енергоресурсами.

Тільки акцент на взаємозв'язку відповідних видів управлінської діяльності на основі "ефекту чотири" дозволяє розглядати енергозбереження і підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів як єдиний процес (рис. 1).

Такий розвиток визначається традиційним відношенням різниці вартості збереженої енергії і витрат на її економію до нормативного терміну. Але відповідне зниження споживання енергії повинне бути оптимальним, оскільки зменшення платежів за неї при реалізації стратегій енергозбереження і підвищення ефективності споживання енергії призводить до зниження доходів підприємств паливно-енергетичного комплексу, зростання цін та тарифів для споживачів, що не беруть участь у цьому процесі. Необхідні відповідні заходи управлінського характеру на державному і регіональному рівні, що припускають підвищення привабливості стратегій енергозбереження для енергетичного сектора економіки.

У впровадженні стратегії енергозбереження найбільш зацікавлені споживачі енергоресурсів. На основі техніко-економічного аналізу підприємство АПК (споживач енергетичних ресурсів) розробляє, ухвалює та впроваджує у життя енергозаощаджуючі заходи. Проте окремим учасникам ринку енергетичних ресурсів (компанії з видобування, переробки та транспортування енергетичних ресурсів) реалізація споживачами стратегії енергозбереження може принести збитки внаслідок зменшення попиту на їх продукцію. Тому актуальною є управлінська проблема створення відповідних мотивацій, наприклад, за рахунок розробки складних шкал

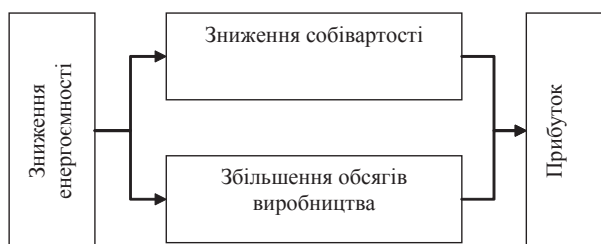

Рис. 1. Направленість процесу енергозаощадження

податкових пільг, системи датування або збільшення використання іншими споживачами.

Аграрний сектор економіки країни — один з основних споживачів енергетичних ресурсів. У загальнодержавному масштабі він використовує до 30 % дизельного пального та до 20 % бензину. Частка інших видів енергетичних ресурсів порівняно мала. Таким чином, впровадження енергозаощаджуючих заходів може суттєво вплинути лише на ринок світлих нафтопродуктів. При правильному управлінні мінімізувати вплив використання моторних палив на вітчизняні нафтопереробні підприємства можуть наступні заходи: зменшення імпорту нафтопродуктів та збільшення використання їх іншими сегментами ринку (транспортом; промисловістю; населенням — внаслідок збільшення кількості власних легкових автомобілів тощо).

Як свідчить вітчизняний та закордонний досвід, енергозбереження підприємств АПК повинно розвиватися за наступними напрямками: технології та техніка, нетрадиційні та поновлювальні джерела енергії, кадри, організаційно-правові форми. Нехтування хоча б одним з даних чинників не дозволить досягти стратегічної мети енергозбереження — зменшення енергоемності продукції.

В Україні спостерігаються протиріччя між підприємствами паливно-енергетичного комплексу, в першу чергу нафтовими компаніями, та споживачами енергетичних ресурсів. Так, нафтові компанії, більшість яких контролюється російськими власниками, явно та не явно здійснюють супротив впровадженню біопалив. Основна причина — небажання втрачати надприбутки. Аналогічна картина спостерігається і в країнах ЄС.

З іншого боку, в країні сприятливі умови для впровадження енергозаощаджувальної моделі розвитку. Після спаду виробництва необхідно забезпечити економічне зростання у всіх сферах господарювання. Тому паливно-енергетичний комплекс, за умови нарощування обсягів виробництва, не повинен відчувати скорочення обсягів використання енергетичних ресурсів, яке може бути викликано впровадженням енергозаощаджуючих технологій. Про це свідчить досвід розвинених країн, наприклад США [4].

Таким чином, основним стимулом при реалізації програм і стратегій енергозбереження виступає створення відповідних економічних умов й інноваційних управлінських механізмів. Економічна доцільність енергозбереження визначається співвідношенням вартості енергоресурсів і витрат

на енергозбереження.

Найважливіша роль управлінських інноваційних механізмів щодо реалізації стратегії енергозбереження з урахуванням економічної його доцільності підтверджується негативними результатами енергозбереження, наприклад, в Угорщині на початку 90-х років ХХ ст., коли проведені в країні організаційно-правові заходи не дали ніяких істотних результатів у напрямі енергозбереження, оскільки витрати на електроенергію дотувалися з бюджету і економічні стимули до електрозаощадження були відсутні [2].

ВИСНОВОК

У процесі ринкових перетворень економіки визначальним фактором соціально-економічного прогресу стає ефективність виробництва та господарювання, а не просте кількісне зростання параметрів виробництва. У цьому процесі важливу роль відіграє ефективне використання енергетичних ресурсів. Слід реалізовувати не стільки стратегію зменшення використання енергетичних ресурсів (це тупиковий шлях), скільки зменшення енергоемності виробництва.

За даних умов вирішальним фактором підвищення ефективності аграрного сектора економіки є управління. Найбільш актуальними напрямками удосконалення управління енергозаощадження є: наукове обґрунтування ціноутворення (особливо на поновлювальні джерела енергетичних ресурсів) визначення шляхів подолання кризових явищ у відтворювальних процесах; застосування ринкових принципів організації, планування та стимулювання підприємств; активізація інвестиційних джерел економічного зростання та технічного оновлення виробництва; здійснення територіально-галузевої інтеграції суб'єктів господарювання.

Необхідно в межах державної інвестиційної політики вжити комплекс управлінських заходів відносно зменшення податкового тягара; відродити єдину державну науково-технічну політику та виділяти бюджетні кошти на пріоритетні державні напрями науково-технічного прогресу, амортизаційних відрахувань; застосувати пільгове кредитування пріоритетних програм енергозбереження; створити сприятливий інвестиційний клімат.

Література:

1. Друкер П. Управление, нацеленное на результаты / Друкер П.; [пер. с англ.]. — М.: Технологическая школа бизнеса, 1994.
 2. Дьяков А.Ф. Роль тарифной политики в реализации программы энергосбережения России / А.Ф.Дьяков, В.В.Платонов // Энергетик. — 2002. — № 5. — С. 32—38.
 3. Історія економічних учень. — К.: КНЕУ, 1999. — 564 с.
 4. Energy and agriculture. August, 2006. United States Department of Agriculture. 2007 Farm Bill Theme Paper. 31 p.
- Стаття надійшла до редакції 02.09.2010 р.